

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного
управління та національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності та
публічного управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

Коляда Богдан Олександрович
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК: 342.81/.84(477)
(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
УПРАВЛІННЯ ВИБОРЧИМ ПРОЦЕСОМ В УКРАЇНІ
(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»
(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Б. О. Коляда
(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи

Кравець Ірина Вікторівна
(прізвище, ім'я, по батькові)
к.е.н., доцент
(науковий ступінь, вчене звання)

АНОТАЦІЯ

Коляда Б. О. УПРАВЛІННЯ ВИБОРЧИМ ПРОЦЕСОМ В УКРАЇНІ

Кваліфікаційна робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр», спеціальність «Публічне управління та адміністрування», – Поліський національний університет, м. Житомир, 2020 рік.

В кваліфікаційній роботі представлено теоретичне узагальнення і науково-прикладне вирішення проблеми удосконалення управління виборчим процесом в Україні. Розкрито сутність виборчого процесу та теоретичні засади управління виборчим процесом. Досліджено організаційні та правові засади управління виборчим процесом в Україні; здійснено аналіз європейських виборчих практик в контексті євроінтеграційного вектору розвитку України. Визначено напрями удосконалення управління виборчим процесом в Україні.

Ключові слова: виборчий процес, виборче право, вибори, управління виборчим процесом, публічне управління виборчим процесом.

SUMMARY

Kolyada B. O. ELECTORAL PROCESS MANAGEMENT IN UKRAINE

Qualification work for obtaining the Master's level educational qualification, specialty “Public Administration and Administration”, – Polissya National University, Zhytomyr, 2020.

The qualification work presents a theoretical generalization, scientific and applied solution to the problem of improving the management of the electoral process in Ukraine. The essence of the election process and theoretical principles of election process management are revealed. The organizational and legal bases of the election process management in Ukraine are studied; the analysis of European electoral practices in the context of the European integration vector of Ukraine's development is carried out. The directions of improvement of electoral process management in Ukraine are defined.

Keywords: electoral process, suffrage, elections, election process management, public election process management.

ЗМІСТ

	<i>Стор.</i>
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ВИБОРЧИМ ПРОЦЕСОМ.....	7
Висновки до Розділу 1.....	14
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ВИБОРЧИМ ПРОЦЕСОМ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ВЕКТОРУ РОЗВИТКУ.....	15
Висновки до Розділу 2.....	22
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИБОРЧИМ ПРОЦЕСОМ В УКРАЇНІ.....	23
Висновки до Розділу 3.....	28
ВИСНОВКИ.....	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	34
ДОДАТКИ.....	39

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Виборчий процес є невід'ємним елементом системи державного управління. Демократичні засади існування нашої країни дають громадянам можливість власного вибору складу органів державної влади та місцевого самоврядування, забезпечують пасивним правом бути обраними у слуги народу, дають підґрунтя щодо визнання виборів неправомірними, тощо. З огляду на європейський вектор розвитку нашої держави та її молодий вік, управління виборчим процесом в Україні потребує все ще значних організаційних та нормативно-правових змін в контексті відповідності світовим виборчим стандартам та практикам регулювання даного процесу на центральному та місцевому рівні.

Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування комплексу теоретичних, методологічних і практичних підходів щодо удосконалення управління виборчим процесом в Україні. Досягнення мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- розкрити сутність виборчого процесу та теоретичні засади управління виборчим процесом;
- дослідити організаційні та правові засади управління виборчим процесом в Україні;
- здійснити аналіз європейських виборчих практик в контексті євроінтеграційного вектору розвитку України;
- визначити напрями удосконалення управління виборчим процесом в Україні.

Об'єктом дослідження є процес управління виборчим процесом в Україні.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні засади і інструменти управління виборчим процесом в Україні..

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність загально

філософських методів, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження. Комплексний підхід і діалектичні принципи дозволили виявити сутнісні характеристики досліджуваних процесів, форми їхнього прояву, виділити властиві їм протиріччя й визначити тенденції їхнього розвитку. Дослідження управління виборчим процесом проводилося з використанням структурного підходу, методів логічного, порівняльного і статистичного аналізу, угруповань, абстрактно-логічного моделювання тощо. Синергетичний підхід став підґрунтям аналізу й визначення сутності застосування оптимізаційних та моделюючих механізмів в формуванні напрямів удосконалення управління виборчим процесом в Україні.

Елемент наукової новизни кваліфікаційної роботи полягає визначенні напрямів удосконалення управління виборчим процесом в Україні, серед яких основними є нормативно-правовий та організаційно-технічний напрям.

Апробація. Результати роботи доповідались на науково-практичних конференціях Київського університету імені Бориса Грінченка та Поліського національного університету. Результати роботи висвітлені в 3-х публікаціях.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел з 40 найменувань. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи складає 39 сторінки, у тому числі 3 таблиці та 2 рисунки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ВИБОРЧИМ ПРОЦЕСОМ

Виборчий процес, як головний інструмент демократії, є невід'ємною частиною системи державного управління, оскільки він гарантує створення та оновлення державних органів влади та органів місцевого самоврядування. Сьогодні в Україні кожен дієздатний громадянин, який на момент проведення виборів досягнув вікового цензу 18 років наділений активним виборчим правом, тобто може проголосувати за того чи іншого кандидата на парламентських, президентських або місцевих виборах. Пасивне виборче право (право бути обраним) набувається дієздатним громадянином України по досягненню особою 21 року, а право балотуватися в президенти за віковим цензом настає з 35 років. Проте, так було не завжди, наявності теперішніх демократичних прав і свобод передували довгий еволюційний шлях набуття виборчого права громадян.

З давніх часів існували обмеження щодо прийняття участі у виборчому процесі. Так, в Стародавній Греції охлоси (бідняки, батраки, раби) не мали права приймати участь у будь-якому виборчому процесі. Громадяни, які належали до класу «плебос» були наділені виборчим правом, але тільки пасивної форми, тобто вони могли обирати, але бути обраними не мали права. Тільки демоси – найбагатші представники грецького суспільства тих часів, були наділені як активним, так і пасивним виборчим правом, що надавало їм можливість бути обраними до органів управління державою.

В Європі першопочатково правом голосу володіли тільки чоловіки. У Великій Британії до 1830 р. виборчим правом володіли тільки 4% чоловіків, які відповідали певним критеріям: володіли власністю, мали певну освіту та були одружені. У Нідерландах в той же час частина чоловічого населення, яка мала право голосу складала 10%. Дане право залежало від наявності майна, певного соціального становища та факту сплати чималих податків.

Теза про те, що виборче право – це природне право людини, як наприклад таке, як право на власність, почалися в XVII столітті. В результаті чисельних революцій та зрушень в економічній, релігійній та соціальній сферах, в XIX ст. загальне виборче право було визнано в Європі соціальною необхідністю [4].

З початку першого досвіду виборчого процесу на Україні на зламі XIX-XX ст. волевиявлення громадян супроводжувалося численними порушеннями, які, на жаль, мають місце до тепер. Перелік політичних партій України, які були засновані до 1922 р. наведено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Політичні партії України до 1922 року

Роки існування	Назва	Керівництво	Напрямок
1890-1950, жовтень	Українська радикальна партія	Іван Франко	соціалізм
1900-1905, лютий	Революційна українська партія	Д. Антонович, М. Русов, Л. Мацієвич	соціалізм
1902-1917	Українська народна партія	М. Міхновський	націоналізм
1904-1905	Українська демократична партія	Є. Чикаленко, О. Лотоцький	лібералізм
1904-1905	Українська радикальна партія	Б. Грінченко, С. Єфремов	лібералізм
1905-1950, грудень	Українська соціал-демократична робітничка партія	В. Винниченко, С. Петлюра	соціалізм
1917-1923,	Українська партія соціалістів-федералістів	Д. Дорошенко, С. Єфремов	соціалізм
1917-1921, квітень	Українська партія соціалістів-революціонерів	М. Грушевський, П. Христюк, В. Залізняк, М. Шраг	соціалізм
1917, травень	Українська демократично-хліборобська партія	С. Шемет	консерватизм
1917, грудень	Українська партія соціалістів-самостійників	О. Макаренко, П. Макаренко, І. Луценко	соціалізм

Джерело: [6],[7].

Так, громадський політичний діяч, поет Іван Франко, який в 1895 р. балотувався в народні депутати до австрійського парламенту від Радикальної партії, наводив у своїх спогадах приклади численних випадків підкупу селян багатими кандидатами, їх споювання на шляху до виборчої локації,

залякування, обіцянки окремим громадянам у вирішенні певних проблем господарського характеру в обмін на голос, пропонування грошей тощо [5].

Станом на 01.01.2020 в Україні зареєстровано 349 політичних партій, з яких 22 брали участь у виборах 2019 року до Верховної Ради, і 5 до неї потрапили. На думку дослідника виборчого процесу в Україні Б. Райковського, всі еволюційні цикли партійної системи України відображають поступовий рух народу до демократії через законодавчі зміни виборчого права та виборчого процесу, що супроводжуються трансформацією виборчих систем [1].

Динаміка кількості та участі партій у виборчому процесі протягом останніх тридцяти років свідчить про тенденцію збільшення (1994– 2006 рр.) або тенденцію коливання в бік зменшення (2006 – 2019 рр.) (табл. 1.2). Кількість представлених партій у ВРУ починаючи з 2006 р. у порівнянні з 1998 р. зменшилася від 25 до 37,5%, тобто тенденції доволі строкаті.

Таблиця 1.2.

Політичні та парламентські партії, співвідношення 1994-2019 рр.

Рік	Кількість зареєстрованих політичних партій	Кількість партій-учасників виборчого процесу	Кількість партій-переможців, які пройшли у ВРУ
1994	30	29	4
1998	43	30	8
2002	80	33	6
2006	123	45	5
2007	127	20	5
2012	189	22	5
2014	235	29	6
2019	352	22	5

Джерело: [10].

Цьому є низка пояснень, серед яких часта зміна (особливо незадовго до виборів) законодавчо-нормативної бази щодо проведення виборів в Україні,

наявність більших можливостей щодо передвиборної агітації (фінансовий капітал, контроль ЗМІ) у владних партій, поява та утримання високого прохідного бар'єрного відсотку (5%), наявність корупції, тощо. У 2019 році проходження у ВРУ більшості пропрезидентської партії свідчило не про високий рівень довіри з боку громадян, а про кричущий запит з боку громадськості щодо оновлення владних еліт. Також цей факт свідчить про розвиток демократичних процесів в Україні та правову можливість появи нових політичних сил.

Дослідженню проблематиці виборчого процесу приділено багато уваги з боку вітчизняних на зарубіжних вчених, однак існують певні неточності і навіть розбіжності щодо тлумачення дослідниками основних категорій та визначення ролі державних інституцій в управлінні виборчим процесом. Так, дослідники В.Заблоцький та С.Рябов вважають, що: «вибори – це висунення спільнотою одного або групи уповноважених представників для делегованого виконання громадських, суспільних функцій і визнання за ними відповідної авторитетності» [11]. І. Шкурат розглядає вибори як складову державної політичної системи і застосовує поняття «політичні вибори» в сенсі завоювання, оновлення або підтвердження повноважень державних органів влади на певний термін, що визначений нормативно-правовою базою [12, с.8]. Ми розділяємо думку дослідника М.Находа, який розглядає виборчий процес як провідний елемент загального політичного процесу та визначає його як сукупність послідовних дій відповідних органів, які необхідно здійснити для підготовки та проведення виборів [13, с. 18]. Дослідник зазначає, що принципова відмінність виборчого процесу від політичного полягає в тому, що виборчий процес майже завжди проходить за правилами нормативно-правового забезпечення, що надає йому ознак керованості, урегульованості та стабільності, тоді як політичний процес часто базується на не прописаних в нормативно-правових актах правилах, усних або письмових політичних домовленостях і тому є більш нестабільними та чутливими до зовнішніх та внутрішніх факторів [13, с.52]. Виборчий процес ототожнюють із поняттям «електоральний процес» і розглядають його як об'єкт державного управління. І. Фетеску визначає

електоральний процес як комплексний процес дій з висунення, агітації та голосування за політичні партії (кандидатів). В результаті даного процесу формується оновлений урядовий склад, який був обраний на основі вираження волі більшості громадян, які приймали участь в голосуванні та віддали свої голоси в достатній кількості для визнання результату позитивним та легітимним [15].

Зважаючи на історичну складову та вищезазначені підходи дослідження виборчого процесу вважаємо, що основними чинниками впливу на результати виборчого процесу є: виборче право, тип виборчої системи, досконалість виборчих процедур та стабільність законодавства (рис. 1.1).



Рис. 1.1. Основні чинники впливу на результати виборчого процесу

Джерело: авторська розробка

Так, якщо чинник «виборче право» залишається незмінним, то інші чинники перебувають у перманентній трансформації, особливо активно проводяться зміни у виборчому законодавстві незадовго до самого процесу виборів. В Україні під час виборів президента, складу парламенту та місцевого уряду застосовувалися мажоритарна, змішана та пропорційна системи. Еволюційно це виглядало наступним чином.

1) Парламентські вибори.

1994 р. – мажоритарна система абсолютної більшості;

2006, 2007 - пропорційна виборча система (виключно за партійними

закритими списками); 2006 та 2007 років;

1998, 2002, 2012, 2014, 2019 рр. – змішана система, де половина парламенту обирається за мажоритарною системою, а друга половина – за пропорційною системою із закритими списками (або, як це було в 2019 частково відкритими списками) партій.

2) Вибори Президента України.

1991, 1994, 1999, 2010 2014 та 2019 рр. рр. – система абсолютної більшості;

2004 – передбачалося здійснення виборів у 2 тури, проте вибори були признані фальсифікованими, і відбувся ще один тур, який вже був остаточним на той рік і визнаний такий, що проводився без порушень законодавства.

3) Місцеві вибори.

1994, 1998, 2002 – мажоритарна система відносної та абсолютної більшості;

2006, 2015 – пропорційна система;

2010 р. – змішана мажоритарна та пропорційна система. за паралельною виборчою системою у 2010 році;

2020 р. – вступив в силу Виборчий кодекс, який змінив правила проведення місцевих виборів. Застосування мажоритарної виборчої системи можливим було лише у територіальних громадах, з кількістю мешканців менше 10 тисяч, тут можливе було також самовисування кандидатів. В місцевих радах, з кількістю мешканців понад 10 тисяч виборчий процес проходив за оновленою пропорційною системою та партійними списками без самовисування кандидатів. В 2020 р. вперше під час виборчого процесу в Україні було запроваджено в практику поняття гендерних квот. Так, у списку партій має бути не менше 40 % представників жінок або чоловіків.

Таким чином, виборчий процес в Україні постійно видозмінюється. Дані зміни пов'язані як із запитом, оснований на попередніх помилках та прогалинах під час виборів, так і із необхідністю адаптації виборчого законодавства до європейських принципів, оскільки українське суспільство обрало саме європейський вектор розвитку з-поміж інших. Принципи

державного управління в Європейського Союзу ґрунтуються на відкритості, прозорості та підконтрольності. Виборчий процес в ЄС має бути відкритим, ефективним та незалежним. Тому, с умовах сьогодення, управління виборчим процесом в Україні – це розробка та імплементація різних заходів та дій, які ґрунтуються на чинному законодавстві та є необхідними в організації передвиборчого процесу, проведення виборів та обробки їх результатів. Дані заходи здійснюються за участі державних органів управління, інститутів громадянського суспільства та безпосередньо громадянами.

Висновки до розділу 1

Виборчий процес, як головний інструмент демократії, є невід'ємною частиною системи державного управління, оскільки він гарантує створення та оновлення державних органів влади та органів місцевого самоврядування. На основі наукових джерел та вивчення історичного процесу еволюції виборів, зроблено висновок, що управління виборчим процесом залежить від чотирьох чинників, що його визначають, а саме: виборче право, тип виборчої системи, досконалість виборчих процедур та стабільність законодавства. Виборче право героїчно виборювалося українцями разом із іншими європейськими націями протягом останніх трьох століть. В ході революційних перетворень сьогодні в Україні, як і в більшості країн Європи кожен дієздатний громадянин має активне право та пасивне виборче право, що є проявом свободи та демократії. Інші чинники виборчого процесу в Україні перебувають у перманентній трансформації, особливо активно проводяться зміни у виборчому законодавстві незадовго до самого процесу виборів. Під час виборів президента, складу парламенту та місцевого уряду застосовувалися мажоритарна, змішана та пропорційна системи.

Постійні зміни в організації виборчого процесу пов'язані як із запитом, оснований на попередніх помилках та прогалинах під час виборів, так і із необхідністю адаптації виборчого законодавства до європейських принципів, оскільки українське суспільство обрало саме європейський вектор розвитку з-поміж інших. Виборчий процес в ЄС має бути відкритим, ефективним та незалежним. Тому, с умовах сьогодення, управління виборчим процесом в Україні – це розробка та імплементація різних заходів та дій, які ґрунтуються на чинному законодавстві та є необхідними в організації передвиборчого процесу, проведення виборів та обробки їх результатів. Дані заходи здійснюються за участі державних органів управління, інститутів громадянського суспільства та безпосередньо громадянами України.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ВИБОРЧИМ ПРОЦЕСОМ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ВЕКТОРУ РОЗВИТКУ

Організація та регулювання виборчого процесу в Україні до 2020 року здійснювалося на основі законів «Про вибори народних депутатів України», «Про вибори Президента України», «Про місцеві вибори», «Про державний реєстр виборців», «Про Центральну виборчу комісію» (рис. 2.1) [8], [9], [16], [17]. 1 січня 2020 р. вступив в дію Виборчий кодекс України, який являє собою кодифікований законодавчий документ. Даний кодекс містить основні роз'яснення щодо процесу виборів та пропорційної системи за відкритими списками, окремі книги стосовно виборів Президента України, членів ВРУ та місцевих виборів.

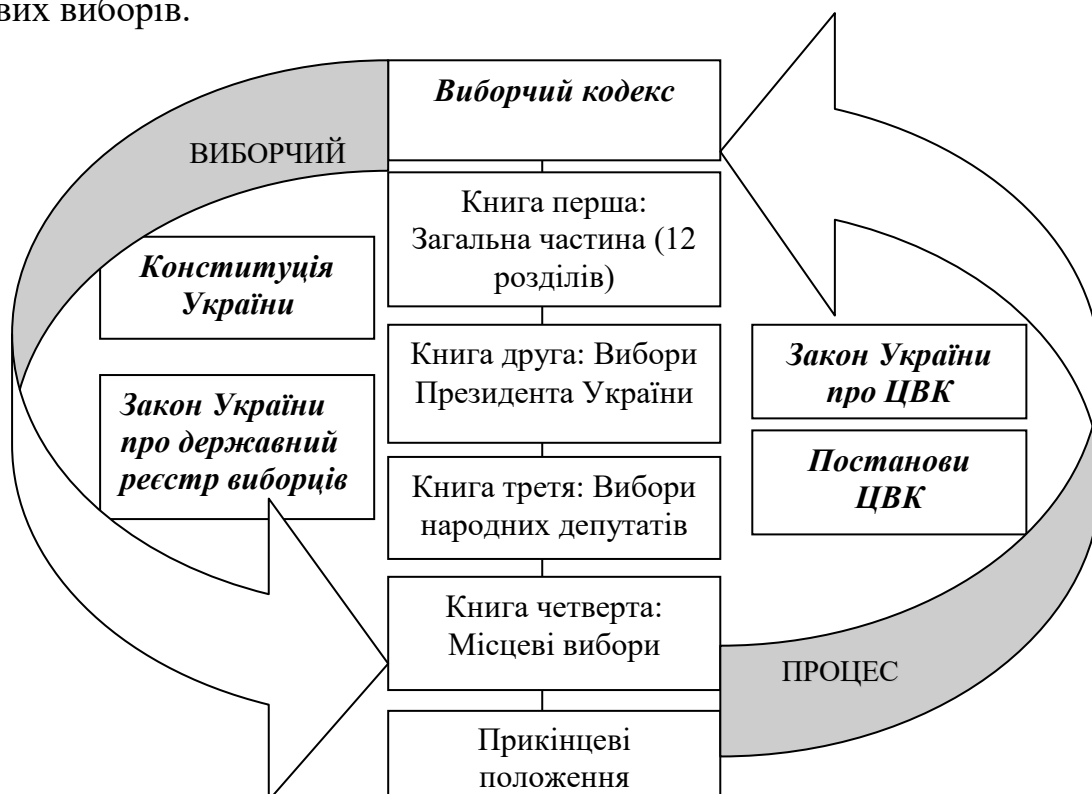


Рисунок 2.1. Законодавство про виборчий процес в Україні.

Джерело: авторська розробка на основі [8], [9], [16], [17].

Історія затвердження даного кодексу розтягнулася на 10 років. Так, вперше проєкт кодексу був поданий в 2010 році робочою групою під керівництвом Юрія Ключковського. Даний законопроєкт був зареєстрований в березні 2010 року і схвалений Венеціанською Комісією, оскільки з боку міжнародної спільноти (Парламентської асамблеї Ради Європи, Європейської К та ОБСЄ) не один раз зазначалася необхідність прийняття даного кодексу.

Основні зміни, які хотіла ввести робоча група у законодавство, яке регулює виборчий процес стосувалися наявності відкритої інформації про кандидатів у парламент та місцеві ради. Виборчий кодекс був остаточно прийнятий зі змінами і поправками 19 грудня 2019 року 330 голосами народних депутатів України. В діючому з січня 2020 р. кодексі прописано, що виборчий процес в Україні відтепер відбуватиметься за методом персоніфікованого голосування, тобто за відкритими списками.

Із затвердженням в усьому світі загальнолюдських цінностей як базових принципів побудови справедливого порядку суспільства збільшується значимість міжнародно-правових норм в регулюванні внутрішньодержавних процесів. Предметом регулювання міжнародними нормами права стають не тільки відносини між країнами, але також правовідносини, які виникають всередині різних країн і пов'язані із дотриманням прав і свобод громадянина. Зростає значимість міжнародних організацій до компетенції яких входить питання дотримання прав людини. Варто відзначити, що позиція міжнародних організацій в оцінці внутрішньої політики певної країни про порушення громадянських прав стає основою подальших політичних і економічних санкцій.

Беручи до уваги той факт, що кожна держава є носієм власної правової традиції, а міжнародні стандарти в галузі прав людини мають певний рівень формалізації, є потреба узгодити підходи як до розробки, так і до адаптації нормативно-правової бази України відповідно до міжнародних стандартів та досвіду [18].

Процедури обрання Європейського парламенту регулюються як

європейським законодавством, що визначає правила, загальні для всіх держав-членів, так і конкретними національними положеннями, які різняться залежно від держави. Спільні положення встановлюють принцип пропорційного представництва, правила щодо порогових значень та певну несумісність з мандатом члена Європейського парламенту. Багато інших важливих питань, таких як точна виборча система та кількість виборчих округів, регулюються національними законами.

Починаючи з 1979 р. Європейські вибори проводяться раз на п'ять років, останні мали місце в травні 2019 року. Розподіл місць передбачений договорами ЄС. Країнам з більшим населенням присвоюється більше місць, ніж меншим, однак завдяки принципу «поступової пропорційності» менш населеним державам-членам відводиться більше місць на душу населення, ніж більшим [20].

В установчих договорах щодо виборчого процесу в ЄС зазначалося, що члени Європейського парламенту спочатку призначаються національними парламентами, але згодом передбачається можливість виборів шляхом прямого загального виборчого права. Це положення було запроваджено Європейською Радою перед першими виборами із застосуванням прямого виборчого права громадян у 1979 р. Це глибоко змінило інституційну позицію Європарламенту та стало основою більш демократичного Європейського Союзу.

У 1992 році Маастрихтський договір передбачав, що вибори повинні проводитися за єдиною процедурою і що Європейський парламент повинен скласти відповідну пропозицію для одноголосного прийняття Європейською Радою. Однак, оскільки Рада не змогла узгодити жодну з пропозицій, Амстердамський договір ввів можливість прийняття «спільних принципів». Так, Рішенням Ради 2002/772 / ЄС від 25 червня та 23 вересня 2002 р. було змінено Закон про вибори 1976 р., та введено принцип пропорційного представництва та усунуто низку невідповідностей між нормативно-правовими актами ЄС та окремих країн, що входили до його складу.

Останні зміни до Закону про вибори 1976 року були прийняті Рішенням Ради Європи Ради 13 липня 2018 року і включають положення про можливість різних методів голосування (попереднє голосування, електронне, Інтернет та поштове голосування); про захист персональних даних; про покарання за «подвійне голосування» національним законодавством; про голосування в третіх країнах; та про відкритість європейських політичних партій у виборчих бюлетенях.

В європейській практиці виділяють декілька ієрархічних рівнів законодавчого забезпечення стандартів виборчого процесу, які відрізняються рівнем застосування та обов'язковості [21].

I рівень європейських виборчих стандартів (універсальний) – універсальні вимоги міжнародно-правових актів загально застосовного характеру. Зокрема, в першу чергу наголошується на Загальній декларації прав людини, яка була затверджена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. Цей документ передбачає, що кожен має право брати участь в урядуванні країною через вільно обраних представників або приймаючи участь у процесі безпосередньо. Воля народу є основою влади і має бути виявлена шляхом регулярних та не фальсифікованих виборів із застосуванням прямого загального виборчого права, таємного голосування або в іншій формі, що гарантує свободу вибору. Таким чином, декларація містить наступні європейські виборчі стандарти:

- 1) періодичність проведення виборів;
- 2) застосування загального виборчого права;
- 3) таємне голосування.

Слід зазначити, що права та свободи, проголошені в цьому міжнародному документі, розглядаються переважною більшістю держав як загальновизнаний стандарт, який повинен бути закріплений у національному законодавстві.

II рівень європейських виборчих стандартів (регіональний) – вимоги міжнародних законів, прийнятих Радою Європи та ОБСЄ. Найбільш вичерпні

та деталізовані європейські виборчі стандарти можна знайти в документах, прийнятих Народою з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ) на Конференції з людського виміру у три етапи (Париж, 1989 р., Копенгаген, 1990 р., Москва, 1991 р.) [22, с. 40]. Копенгагенський документ підтверджує загальні умови проведення виборів. Так, цей закон вимагає, щоб вибори були вільними та проводились з раціональною періодичністю. Цей документ зобов'язує держави-члени ЄС гарантувати виборцям рівні права та можливості під час виборчого процесу. Волевиявлення у формі голосування має бути вільним і таємним, підрахування голосів проводиться чесно і відповідно до виборчого законодавства, а результати виборів повинні бути офіційно опубліковані; забезпечувати громадянам право обіймати політичні державні посади безпосередньо та через представників (партійні організації та ін.), в яких вони можуть бути також засновниками, боротьба за урядову посаду повинна вестись без дискримінації, у чесній, справедливій та конкурентній боротьбі із наявним правом вільного та рівного доступу до ЗМІ [23].

Позадовіріні стандарти можуть бути як юридично обов'язковими, так і юридично не обов'язковими. Юридично обов'язкові позадовіріні стандарти – це норми, які ґрунтуються на міжнародному звичаєвому праві та є юридично обов'язковими для тих, хто згодом приймає даний юридичний звичай. Позадовіріні стандарти, які не мають юридичної сили: гнучкі норми права – це моральні зобов'язання, які не мають обов'язкової юридичної сили. Це можуть бути резолюції міжурядових організацій, які містять певні зобов'язання, спільні декларації, політичні заяви або наміри.

III рівень європейських виборчих стандартів (субрегіональний) – це вимоги, які застосовуються виключно в межах ЄС, зокрема, щодо виборів до Європейського парламенту. Члени обираються на п'ятирічний термін (тобто принцип розумних термінів та періодичності виборів). В договорі приділяється значна увага політичним партіям, які розглядаються як важливий фактор інтеграції до ЄС і які повинні сприяти формуванню

політичної свідомості в Європі та волевиявленню громадян. Загальне визначення кількості осіб, які можуть голосувати на виборах до Європейського парламенту та мають право бути обраними як кандидати на державні посади залежить безпосередньо від інституту громадянства ЄС. Громадяни Євросоюзу мають право голосувати та бути кандидатом незалежно від місця їх проживання в Союзі (наприклад, громадянин Польщі, який проживає в Німеччині з громадянством ЄС, має право голосу та бути кандидатом так само як і громадянин, який проживає в Польщі).

Установчі законодавчі акти ЄС передбачають запровадження однакової виборчої процедури у всіх державах-членах Євросоюзу на основі запровадження прямого загального виборчого права, яке обумовлено прийняттям у 1976 році Радою Європейських Співтовариств Акту про вибори членів Європейського Парламенту шляхом використання загального виборчого права. Виборчий процес характеризується 5-ти відсотковим прохідним бар'єром, пропорційною системою або системою єдиного голосу, який передається, недопущення суміщення мандата та державної посади в будь-якій країні ЄС [26]. Отже, в результаті аналізу європейських стандартів виборчого процесу, відмітимо, що нормативно-правові акти, які стосуються I рівня стандартизації носять універсальний характер та застосовується до всіх країн-членів ООН (табл.2.1).

Таблиця 2.1

Європейські стандарти виборів різних рівнів виборчих стандартів

<i>Рівень європейських виборчих стандартів</i>	<i>Держави, до яких застосовуються стандарти</i>	<i>Правова природа стандартизації</i>
I рівень європейських виборчих стандартів (універсальний)	Держави-члени ООН (близько 193 держав)	Базові міжнародні договірні стандарти, що передбачають обов'язкове дотримання та виконання взятих зобов'язань
II рівень європейських виборчих стандартів (регіональний)	Держави-члени Ради Європи (47 держав) та ОБСЄ (55 держав)	Договірні та позадоговірні стандарти, які можуть як містити, так і не містити юридичні зобов'язання. Тут також наявні моральні норми або норми «м'якого» права.
III рівень європейських виборчих стандартів (субрегіональний)	Держави-члени ЄС (28 держав)	Стандарти, які мають юридичну силу зобов'язань лише для членів вросоюзу та норми, що мають рекомендаційний характер для інших країн у ході півробітництва з країнами ЄС

Джерело: сформовано на основі [22], [23], [26].

II рівень європейських виборчих стандартів (регіональний) застосовується до країн-членів Ради Європи ОБСЄ, а III рівень стандартів (регіональний) застосовується лише для держав-членів ЄС. Як висновок зазначимо, що розуміння нормативного регулювання виборчого процесу в ЄС сприятиме розробці ефективних базових принципів управління виборчим процесом в Україні та шляхів їх імплементації у національне законодавство та практику.

Висновки до Розділу 2.

Проаналізовано організаційні засади виборчого процесу в Україні. Встановлено, що організація та регулювання виборчого процесу в Україні здійснюється на основі такої нормативно-правової бази, яка включає закони України «Про державний реєстр виборців», «Про Центральну виборчу комісію» та новоприйнятий Виборчий кодекс. Виборчий кодекс являє собою кодифікований законодавчий документ та містить основні роз'яснення щодо процесу виборів та пропорційної системи за відкритими списками, окремі книги стосовно виборів Президента України, членів ВРУ та місцевих виборів. В діючому з січня 2020 р. кодексі прописано, що виборчий процес в Україні відтепер відбуватиметься за методом персоніфікованого голосування, тобто за відкритими списками.

Здійснено аналіз європейської виборчої практики, в результаті якого було встановлено, що Процедури обрання Європейського парламенту регулюються як європейським законодавством, що визначає правила, загальні для всіх держав-членів, так і конкретними національними положеннями, які різняться залежно від держави. Спільні положення встановлюють принцип пропорційного представництва, правила щодо порогових значень та певну несумісність з мандатом члена Європейського парламенту. Багато інших важливих питань, таких як точна виборча система та кількість виборчих округів, регулюються національними законами.

Європейські стандарти виборчого процесу поділяються на нормативно-правові акти трьох рівнів. I рівень європейських виборчих стандартів (регіональний) носить універсальний характер та застосовується до всіх країн-членів ООН. II рівень європейських виборчих стандартів (регіональний) застосовується до країн-членів Ради Європи ОБСЄ, а III рівень стандартів (регіональний) застосовується лише для держав-членів ЄС.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИБОРЧИМ ПРОЦЕСОМ В УКРАЇНІ

Прийняття Виборчого кодексу в січні поточного року є однозначно позитивною зміною в організації та регулюванні виборчого процесу в Україні. Єдиним негативним моментом було те, що Венеціанською комісією 2002 р. не дозволено вносити зміни у виборче законодавство менше, ніж за один рік до виборів, а в Україні місцеві вибори відбулися 25 жовтня 2020 р. Основні зміни в законодавстві в контексті прийняття Виборчого кодексу стосувалися ідентифікації кандидатів під час голосування, тобто запровадження у практику пропорційної системи з відкритими списками. Проте, беручи до уваги європейський вектор розвитку нашої країни, і, відповідно, необхідність відповідати нормативно-правовому забезпеченню міжнародних стандартів, управління виборчим процесом потребує подальшого удосконалення.

Напрямок нормативно-правовий.

Перш за все розглянемо необхідність удосконалення нормативно-правового забезпечення організації та проведення виборчого процесу. Дослідження Центру Джиммі Картера, який спеціалізується на дослідженні виборчих процесів в усіх країнах світу стверджують, що нормативно-правове забезпечення виборів має бути недискримінаційним, і таким, що не допускає втручання з будь-якого боку у принципи рівних виборчих прав. Принцип всезагального виборчого права передбачає, кожен дієздатний громадянин має право подавати свою кандидатуру на голосування на виборах. Обмеженнями можуть бути віковий ценз, громадянство або скоєння злочинів. Дані обмеження ґрунтуються і мають ґрунтуватися на об'єктивних критеріях та установлених нормах Комітету ООН з прав людини. У виборчому праві ЄС

також зазначено, що жодне обмеження не повинно неправомірним чином перешкоджати людям балотуватися на виборах, щоб не допустити домінування нерепрезентативних кандидатів та членів партійних організацій у виборчих органах, а згодом і в органах публічної влади.

Міжнародний інститут демократії та сприяння виборам, який аналізує глобальну нормативну базу виборчого законодавства, зазначає, що реєстрація кандидата на вибори, тобто прийняття та перевірка документів, що висувають кандидати, є одним із головних завдань виборчих комісій. Вони мають бути неупередженими та справедливими у своєму ставленні до всіх кандидатів. Політичні партії теж можуть бути кандидатами, і для них є окрема можливість щодо автоматичної реєстрації через свій статус зареєстрованої політичної організації, однак в даному випадку склад партії, який буде брати участь у виборах (відкриті списки). Зазначається також, що кандидатами можуть бути незалежні кандидати, приватні особи, партійні коаліції. Кандидатами можуть бути політичні партії, партійні коаліції, приватні особи або незалежні кандидати.

За реєстрацію та анулювання політичних партій в Україні відповідальне Міністерство юстиції України, реєстрацію регіональних філіалів партій здійснюють територіальні органи Міністерства юстиції. Національне агентство з питань запобігання корупції слідкує за фінансуванням та функціонуванням політичних організацій, а процес висування партій на місцевих виборах покладено на територіальні виборчі комісії. Таким чином, виникає потреба урегулювання процесу взаємодії всіх перерахованих органів влади та, власне, політичних партій з ними.

Для здійснення належної законної процедури висунення кандидатів у депутати органів місцевого самоврядування слід обов'язково проводити з'їзди та конференції політичних організацій. Такі вимоги зазначені у новоствореному Виборчому кодексі України. Проте, необхідно зазначити, що ЦВК, не приймає жодних рішень стосовно переліку політичних організацій, які прийняли рішення брати участь у місцевих виборах. Дана комісія також

не перевіряє процедури проведення конференцій та інших зборів, з'їздів партій. Про даний факт зазначено у статутах політичних партій.

Постановою ЦВК № 249 від 11.09.2020 р. роз'яснюються окремі положення Виборчого кодексу України стосовно висування партій та інших кандидатів на місцевих виборах. Так, в даному положенні зазначено, що територіальні виборчі комісії під час процедури реєстрації мають звіритися з відповідним переліком політичних партій, який представлений на офіційному сайті ЦВК. Невиконання даних вимог може буди підставою для відмови кандидатам в реєстрації. В даному випадку варто наголосити, що положеннями статей Виборчого кодексу України неможливо обмежувати партію у висуванні кандидатів у депутати місцевих рад тільки на основі факту відсутності інформації про партійну організацію у переліку партій ЦВК (Виборчий кодекс, розділ «Інформаційне забезпечення виборів»), крім того політичним партіям надано право брати участь у виборах автоматично на основі свого реєстраційного статусу.

Дотримання принципу чесних виборів гарантує однакові правові умови для всіх кандидатів. На чесних виборах організація виборчого процесу забезпечується неупередженими виборчими органами, які діють відкрито та публічно під ефективним громадським та міжнародним контролем та швидкою реакцією на скарги щодо порушення виборчих прав та свобод громадян, політичних партій тощо. Також кожен кандидат та громадянин України повинен мати право звернутися до міжнародних судових установ щодо захисту та відновлення своїх виборчих прав та свобод, які передбачені нормами міжнародного права.

Напрямок організаційно-технічний.

Беручи до уваги суспільні виклики останніх років, вважаємо, що наступним і найбільш перспективним після адаптації нормативно-правової бази організації виборчого процесу міжнародним стандартам, є переведення процесу вибору в режим онлайн. Спочатку, з метою недопущення серйозних помилок та неефективного використання бюджетних грошей можна провести

вибори паралельно і в онлайн форматі (для тих, хто до нього звик), і в офлайн форматі (для тих, хто не адаптований до використання сучасних технологій, або просто виявив бажання голосувати офлайн).

Електронні вибори – це голосування, яке використовує сучасні технологічні електронні засоби та Інтернет задля забезпечення процесу голосування. Метою електронного голосування є пришвидшення підрахунку виборчих бюлетенів, зменшення вартості ручного підрахунку та персоналу, покращення доступу для виборців з обмеженими можливостями. Бюджетні витрати також, ймовірно, скоротяться в довгостроковій перспективі. Результати таких виборів можна повідомляти та публікувати швидше.

Виборці заощаджують час і гроші, маючи змогу голосувати незалежно від того, де вони проживають. Впровадження електронного голосування може збільшити загальну явку виборців. Групи, які найбільше виграють від електронного голосування, - це люди, що проживають за кордоном, громадяни, які проживають у сільській місцевості, далекій від виборчих дільниць, та люди з обмеженими можливостями. Для країни електронне голосування може покращити імідж країни та служити рекламою.

Основними небезпеками під час проведення електронних виборів є порушення прав громадян щодо використання їх особистих даних, кібератаки, забезпечення ідентифікації громадян. Використання електронного голосування на виборах залишається спірним питанням. Деякі країни, такі як Нідерланди та Німеччина, перестали його запроваджувати після того, як вони були визнані ненадійними, водночас індійська виборча комісія рекомендує електронні вибори, як найкращі, які відповідають вимогам часу. Існує твердження, особливо в Сполучених Штатах, що електронне голосування, особливо голосування через систему DRE, може сприяти фальсифікаціям виборів і не може бути повністю перевіреним. Серед країн, які скасували системи електронного голосування у своїй діяльності саме з причини надійності це Нідерланди, Ірландія, Німеччина та Великобританія.

Таким чином, головним питанням у використанні електронних виборчих систем є питання довіри та безпеки.

Висновки до розділу 3

Запропоновано удосконалення виборчого процесу в Україні за двома основними напрямками: нормативно правовим та організаційно-технічним. Суть нормативно-правового напрямку удосконалення полягає у забезпеченні відповідності національного законодавства, яке регулює виборчий процес нормативно-правовому забезпеченню міжнародних стандартів. Встановлено, що Принцип всезагального виборчого права передбачає, кожен дієздатний громадянин має право подавати свою кандидатуру на голосування на виборах. Обмеженнями можуть бути віковий ценз, громадянство або скоєння злочинів. Дані обмеження ґрунтуються і мають ґрунтуватися на об'єктивних критеріях та установлених нормах Комітету ООН з прав людини.

В даному контексті національне пасивне виборче право знаходиться в дещо дискримінаційному становищі. Дослідження Центру Джиммі Картера, який спеціалізується на дослідженні виборчих процесів в усіх країнах світу також підтверджує цей факт своїм твердженням, що нормативно-правове забезпечення виборів має бути недискримінаційним, і таким, що не допускає втручання з будь-якого боку у принципи рівних виборчих прав громадян. В нормативно-правовому забезпеченні організації виборчого процесу також існують деякі неточності щодо реєстрації політичних партій на виборах в сенсі перевірки переліку партій ЦВК, в той час коли політичним партіям надано право брати участь у виборах автоматично на основі свого реєстраційного статусу.

Організаційно-технічний напрям удосконалення управління виборчим процесом передбачає застосування електронного голосування під час проведення виборів. Зазначені переваги та недоліки такого впровадження. Так, серед переваг є економія часу, бюджетних коштів, ймовірно кількісне зростання явки, більша доступність для людей з обмеженими можливостями та людей, що проживають на віддалених територіях від виборчих дільниць.

Недоліками є ймовірність порушення прав громадян через несанкціоноване використання їх особистих даних, кібератаки на адміністративні виборчі сервера, забезпечення ідентифікації громадян через відсутність в Україні широкої практики використання електронного підпису.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі розв'язано актуальну наукову і практично значущу проблему удосконалення управління виборчим процесом в Україні.

Основні результати, що визначають наукову значимість та новизну кваліфікаційної роботи полягають у наступному:

1. Виборчий процес, як головний інструмент демократії, є невід'ємною частиною системи державного управління, оскільки він гарантує створення та оновлення державних органів влади та органів місцевого самоврядування. На основі наукових джерел та вивчення історичного процесу еволюції виборів, зроблено висновок, що управління виборчим процесом залежить від чотирьох чинників, що його визначають, а саме: виборче право, тип виборчої системи, досконалість виборчих процедур та стабільність законодавства. Виборче право героїчно виборювалося українцями разом із іншими європейськими націями протягом останніх трьох століть. В ході революційних перетворень сьогодні в Україні, як і в більшості країн Європи кожен дієздатний громадянин має активне право та пасивне виборче право, що є проявом свободи та демократії. Інші чинники виборчого процесу в Україні перебувають у перманентній трансформації, особливо активно проводяться зміни у виборчому законодавстві незадовго до самого процесу виборів. Під час виборів президента, складу парламенту та місцевого уряду застосовувалися мажоритарна, змішана та пропорційна системи.

2. Постійні зміни в організації виборчого процесу пов'язані як із запитом, оснований на попередніх помилках та прогалинах під час виборів, так і із необхідністю адаптації виборчого законодавства до європейських принципів, оскільки українське суспільство обрало саме європейський вектор розвитку з-поміж інших. Виборчий процес в ЄС має бути відкритим, ефективним та незалежним. Тому, с умовах сьогодення, управління виборчим процесом в Україні – це розробка та імплементація різних заходів

та дій, які ґрунтуються на чинному законодавстві та є необхідними в організації передвиборчого процесу, проведення виборів та обробки їх результатів. Дані заходи здійснюються за участі державних органів управління, інститутів громадянського суспільства та безпосередньо громадянами України.

3. Проаналізовано організаційні засади виборчого процесу в Україні. Встановлено, що організація та регулювання виборчого процесу в Україні здійснюється на основі такої нормативно-правової бази, яка включає закони України «Про державний реєстр виборців», «Про Центральну виборчу комісію» та новоприйнятий Виборчий кодекс. Виборчий кодекс являє собою кодифікований законодавчий документ та містить основні роз'яснення щодо процесу виборів та пропорційної системи за відкритими списками, окремі книги стосовно виборів Президента України, членів ВРУ та місцевих виборів. В діючому з січня 2020 р. кодексі прописано, що виборчий процес в Україні відтепер відбуватиметься за методом персоніфікованого голосування, тобто за відкритими списками.

4. Здійснено аналіз європейської виборчої практики, в результаті якого було встановлено, що Процедури обрання Європейського парламенту регулюються як європейським законодавством, що визначає правила, загальні для всіх держав-членів, так і конкретними національними положеннями, які різняться залежно від держави. Спільні положення встановлюють принцип пропорційного представництва, правила щодо порогових значень та певну несумісність з мандатом члена Європейського парламенту. Багато інших важливих питань, таких як точна виборча система та кількість виборчих округів, регулюються національними законами.

Встановлено, що європейські стандарти виборчого процесу поділяються на нормативно-правові акти трьох рівнів. I рівень європейських виборчих стандартів (регіональний) носить універсальний характер та застосовується до всіх країн-членів ООН. II рівень європейських виборчих стандартів (регіональний) застосовується до країн-членів Ради Європи ОБСЄ,

а III рівень стандартів (регіональний) застосовується лише для держав-членів ЄС.

5. Запропоновано удосконалення виборчого процесу в Україні за двома основними напрямками: нормативно правовим та організаційно-технічним. Суть нормативно-правового напрямку удосконалення полягає у забезпеченні відповідності національного законодавства, яке регулює виборчий процес нормативно-правовому забезпеченню міжнародних стандартів. Встановлено, що Принцип всезагального виборчого права передбачає, кожен дієздатний громадянин має право подавати свою кандидатуру на голосування на виборах. Обмеженнями можуть бути віковий ценз, громадянство або скоєння злочинів. Дані обмеження ґрунтуються і мають ґрунтуватися на об'єктивних критеріях та установлених нормах Комітету ООН з прав людини.

В даному контексті національне пасивне виборче право знаходиться в дещо дискримінаційному становищі. Дослідження Центру Джиммі Картера, який спеціалізується на дослідженні виборчих процесів в усіх країнах світу також підтверджує цей факт своїм твердженням стверджують, що нормативно-правове забезпечення виборів має бути недискримінаційним, і таким, що не допускає втручання з будь-якого боку у принципи рівних виборчих прав громадян. В нормативно-правовому забезпеченні організації виборчого процесу також існують деякі неточності щодо реєстрації політичних партій на виборах в контексті перевірки переліку партій ЦВК, в той час коли політичним партіям надано право брати участь у виборах автоматично на основі свого реєстраційного статусу.

6. Організаційно-технічний напрям удосконалення управління виборчим процесом передбачає застосування електронного голосування під час проведення виборів. Зазначені переваги та недоліки такого впровадження. Так, серед переваг є економія часу, бюджетних коштів, ймовірно кількісне зростання явки, більша доступність для людей з обмеженими можливостями та людей, що проживають на віддалених територіях від виборчих дільниць. Недоліками є ймовірність порушення прав

громадян через несанкціоноване використання їх особистих даних, кібератаки на адміністративні виборчі сервера, забезпечення ідентифікації громадян через відсутність в Україні широкої практики використання електронного підпису.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Райковський Б. С. Вибори та виборчі системи: політологічний вимір: [монографія] / Б. С. Райковський. – К. : Парлам. вид-во, 2009. – 184 с.
2. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Референдуми в Україні: історія та сучасність: Моногр. К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2000. 248 с.
3. Рибачук М. Історичні аспекти становлення виборчої системи України [Текст] / М. Рибачук, І. Шкурат // Політичний менеджмент : Український науковий журнал. - 2004. - №1. - С. 83-98.
4. Вишняк О.І. Електоральна соціологія: історія, теорія, методи. К.: Ін-т соціології НАН України, 2000. – 310 с.
5. Бандрук Орестарх. Як Іван Франко вибори програв. Режим доступу: <https://photo-lviv.in.ua/yak-ivan-franko-vybory-prohrav/> (дата звернення 10.10.2020).
6. Висоцький О.Ю. Українські соціал-демократи та есери: досвід перемог і поразок. – К.: Основні цінності, 2004.- 272 с.
7. Калініченко В. В., Рибалка І. К. Історія України. ч. III: 1917—2003 рр.: Підручник для історичних факультетів вищих навчальних закладів. — Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004.
8. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141
9. Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30 червня 2004 року, № 1932-IV. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15#Text>
10. Рейтинг активності та ефективності політичних партій України. Міжнародний центр політичних досліджень. Режим доступу: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/rejting_efektivnost_pol_tichnih_partiy.pdf (дата звернення 10.09.2020)

11. Рябов С. Політичні вибори: Навч. посіб. К.: Тандем, 1998. 96 с.
12. Шкурат І.В. Становлення та розвиток політичних виборів в Україні (управлінський аспект) [Текст] : дис... канд. наук з держ. управління: 25.00.01 / Шкурат Іван Вікторович ; Українська Академія держ. управління при Президентіві України. - К., 2002., – с. 214.
13. Наход М. Категорії «вибори» та «виборчий процес» в сучасній науці державне управління [Текст] / М. Наход // Реформування системи державного управління та державної служби: теорія і практика: матер. наук.-пр. конф. за міжнар. участю (8 квітня 2011 р.) : у 2 ч. Ч.1 / за наук. ред. чл.-кор. НАН України В.С. Загорського, доц. А.В. Ліпінцева. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – С. 49-53.
14. Коляда Б.О. Сутність стратегії управління в органах державної (публічної) влади / Б. О. Коляда, К. О. Коляда // Перспективи розвитку управлінських систем у соціальній та економічній сферах України: теорія і практика: IV Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернет конференції. – Київ: Київський Університет імені Бориса Грінченка, 2020. – 560 с.
15. Фетеску І.А. Шляхи вдосконалення механізмів державного управління електоральним процесом в Україні: автореф.дис. на здобуття наук. Степеня канд.наук з держ.упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / І. Фетеску. – Одеса, 2008. – 20с.
16. Про державний реєстр виборців: Закон України від 22 лютого 2007 року, № 698-V. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16#Text>
17. Виборчий кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020, № 7, № 8, № 9, ст.48.
18. Виборче законодавство: українська практика, міжнародний досвід та шляхи реформування: Лабораторія законодавчих ініціатив. Режим доступу: http://www.parlament.org.ua/index.php?action=publication&id=8&ar_id=6&iar_id=455&as=2

19. . Коляда Б. О. Концептуальні засади виборчого процесу в Україні та світі / Б.О. Коляда, Л.В. Лікарчук // Наукові читання – 2020: зб. тез доповідей наук.-практ. конф. науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів та молодих вчених ННІ економіки та агробізнесу Поліського національного університету. Житомир: Поліський національний університет, 2020. 224 с.

20.Вибори в Європейському Союзі / За ред. Ковриженка Д.С.; Лабораторія законодавчих ініціатив. – К.: ФАДА, ЛТД, 2006. – 156 с.

21. М. Баймуратов. Міжнародні виборчі стандарти: досвід системного дослідження. Вісник Центральної виборчої комісії. – №1(25), – 2013р.– http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2013_1/visnik1_2013_st_14.pdf

22. Серьогіна С. Європейські стандарти виборів і виборче законодавство України умовах / С. Серьогіна // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2007. – № 1 (7). – С. 38-44

23. Документ Копенгагенської наради з людського виміру ОБСЄ, Копенгаген. 29 червня, 19990 р. Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_082

24. Коляда Б. О. Організаційно-правові засади управління виборчим процесом в умовах євроінтеграційного вектору розвитку./ Б.О. Коляда // Інструменти і практики публічного управління в контексті децентралізації: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 23 червня 2020 року. – Житомир: ЖНАЕУ, 2020. – 460 с.

25. Рибачук М.Ф., Шкляр Л.Є., Довгош О.М. Еволюція виборчих систем в Україні: досвід, проблеми та перспективи розвитку // Вибори і референдуми в Україні: проблеми теорії і практики: Зб. / Редкол.: М.М.Рябець (голова) та ін. К.: Центральна виборча комісія, 2001. С. 29-44.

26. Акт про обрання членів Європейського парламенту, що повідомляє про голосування. – Режим доступу: http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/instit_organ/act_voting.htm

27. Селіванов А. Виборче право в контексті конституційної реформи [Текст] / А. Селіванов // Вибори та демократія. - 2009. - №2. - С. 5-9.

28. Селіванов, В. М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти [Текст] : монографія / В. М. Селіванов. – К. : Ін Юре, 2002.

29. Чиркин В. Е. Конституционное право зарубежных стран: Учебник / В.Е. Чиркин. - 8-е изд., перераб. и доп. - М.: Норма: НИЦ ИНФРА- М, 2014. - 528с.

30. Чачановський А. Від парламенту до парламентаризму // Віче. — 2007. — № 21—22. — С. 10.

31. Коляда Б. О. Організаційно-правові засади управління виборчим процесом в умовах євроінтеграційного вектору розвитку./ Б.О. Коляда // Інструменти і практики публічного управління в контексті децентралізації: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 23 червня 2020 року. – Житомир: ЖНАЕУ, 2020. – 460 с.

32. Шаповал, В. М. Парламентаризм і законодавчий процес в Україні [Текст] навч. посіб. / В. М. Шаповал, В. І. Борденюк, Г. С. Журавльова / Укр.акад. держ. управління при Президентові України. – К. : УАДУ, 2000.

33. Шведа Ю.Р. Вибори та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід утвердження демократії в Україні. – Львів, 2010. – С.346.

34. Імперативи формування громадянського суспільства в умовах модернізації державного управління в Україні: головні виміри та виклики : кол. моногр. / Л. В. Гонюкова, Л. М. Костецька та ін. Київ : НАДУ, 2018. 228с.

35. Державний реєстр виборців України: перспективи інноваційного розвитку: навчально-методичний посібник / [А.В. Карташов, В.Ю. Стасюк, К.Ю. Перната, О.О. Радченко, С.В. Герасимчук, В.В. Піньковський]. – Київ : ЦПГІ, 2015. – 428 с. [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://cisc.org.ua/wp-content/uploads/2015/10/books/StateR.pdf>

36. Коллін П. Г. Англо-український словник політичних термінів [Текст] / П. Г. Коллін ; пер. з англ. М. Ю. Довгопола. – Х. : Каравела, 2002. – С. 20.

37. Серьогіна С. Європейські стандарти виборів і виборче законодавство України умовах / С. Серьогіна // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2007. – № 1 (7). – С. 38-44

38. Рябов С. Політичні вибори: Навч. посіб. К.: Тандем, 1998. 96 с.

39. Ковриженко Д.С. Партії у виборах / Д.С. Ковриженко // Часопис Парламент. – 2010. – № 2. – С. 38-56

40. Дизайн системи адміністрування виборів. Виправлене і доповненевидання. /Міжнародний інститут демократії та сприяння виборам. Міжнародна фундація виборчих систем. 2016. – 487 с. ULR: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/electoralmanagement-design-revised-edition-UK.pdf>

ДОДАТКИ